

ANTROPOLOGI SOM INSTRUMENT I
IMPROVISERENDE STEDSUTVIKLING

Toner fra Tøyen og Grønland i Oslo

Katja Bratseth

Improvisasjon og sted

We are not likely to speak of improvisation unless we believe that participants in an event, however they are motivated, share a sense that something unique is happening in their presence at the moment of performance (Stephen Blum 1998:27).

Det var sommeren 2015 at jeg flyttet til Oslo, etter åtte år i studiebyen min Aarhus. Da hadde jeg allerede drevet med digitalt feltarbeid på alle Facebook-sider knyttet til byutvikling i Oslo i et halvt år. Der ble jeg kjent med Stedsanalyse Tøyen, en sosiokulturell stedsanalyse som ble utført av Arbeidsforskningsinstituttet på oppdrag for Bydel Gamle Oslo. Det ledet til at jeg fikk starte med mitt første jobboppdrag i byen før jeg fysisk hadde flyttet dit. Før jeg satte foten i mitt første hjem i Oslo, i en leieleilighet like ved Akerselva, kjente jeg derfor bedre til den politiske Tøyen-avtalen og alle dokumentene knyttet til den, enn noe annet i byen jeg nå skulle bo i. Jeg hadde også oppdaget prosjektet som het Sjakkplassen – støttet av Bymiljøetaten i Oslo kommune, som ble gjennomført i Vaterlandsparken på Grønland i Oslo av den sosiale entreprenøren Nabolagshager med Helene Gallis i spissen, og skjønnte at dette var et sted og en ildsjel jeg måtte oppsøke. Vi møttes

tilfeldig nede på Sjakkplassen i Vaterlandsparken på Grønland en solrik og tidlig høstdag i 2016. Jeg ble med Helene og noen lokale barn over til Losøter, som er et byøkologisk eksperiment med landbruk midt i den mest sentrale delen av Oslo. Losøter ligger helt nede ved fjorden, mellom en industrihavn og ny bebyggelse av Opera, Munch-museum og høye boligblokker med fjordutsikt. Dette improviserte møtet skulle vise seg å lede til mitt første oppdrag som selvstendig antropolog i Oslo, samt kontakt med mange andre inspirerende mennesker i disse nabolagene øst i Oslo. Nå, omkring fem år senere, ser jeg hvordan disse stedene, Tøyen og Grønland, har formet meg som menneske og antropolog i Oslo.

Improvisasjon som aktivitet kan ses som selve kjernen i det å utvikle noe nytt. Likevel blir improvisasjon ofte satt i et motsetningsforhold med komposisjon (Nettl 1998). Etnomusikologen Bruno Nettl hevder motsetningsforholdet mellom improvisasjon og komposisjon også blir uttrykt gjennom sammenligninger med andre kjente motsetningsforhold i den «vestlige kulturen», og at improvisasjon ofte har blitt plassert i rollen som den svake, dårlige eller mindre anerkjente parten. Nettl hevder videre at improvisasjon oftere blir assosiert med noe negativt enn med noe positivt i den europeiske kunstmusikktradisjonen, og jeg anser at dette kan ha påvirket det allmenne synet på improvisasjon, også i vår praktisering av den i by- og stedsutvikling. Som en konsekvens har forskning på improvisasjon blitt nedvurdert og nedprioritert, samt at den improvisasjonen som faktisk skjer innenfor den europeiske (kunstmusikk)tradisjonen, i stor grad har vært usynlig (Åndahl 2011). Selv om antropologer anerkjenner improvisasjon som en viktig komponent i utøvelsen av faget – i forskning og anvendt antropologi, både metodisk og teoretisk, er det ofte lettere å redegjøre for de konkrete kvalitative metodene vi benytter oss av, enn de improviserende elementene i utøvelsen. Dette til tross for at det å kunne improvisere med anerkjente metoder er vel så viktig for å lykkes i bruken av kvalitative metoder, for eksempel i utviklingen av gode steder for mennesker.

Improvisasjon er kunsten å øve på noe som ikke eksisterer, og hjelper oss å skape et bilde av hva vi ønsker skal eksistere (Dillan 2004:169, Dillan 2008, Berliner 1994:241). Derek Bailey, som var en engelsk avantgarde-gitarist og en viktig skikkelse i den frie improvisasjonsbevegelsen, påpeker at improvisasjonskunst i barokken ble definert i retning av å dekorere, supplere, variere, forskjønne og ikke minst forbedre – eller «to improve», som de selv betegnet det som (Bailey 1993:21). Det engelske begrepet «to improve» betyr «å forbedre», og er inkorporert i det engelske ordet «improvisation». Jamfør definisjonen av improvisasjonen som noe som hjelper oss med å skape et bilde av hva vi ønsker skal eksistere, er det ikke bare lett for oss mennesker å forestille oss noe utenfor den virkeligheten og de rammene vi nå står i, selv om vi vet at både samfunn og byer har endret seg

drastisk opp igjennom historien. Det er derfor svært sentralt å ta utgangspunkt i det kjente, våre nåværende utfordringer og kompetanser, for å se både behov som må møtes, og de mulighetsrommene vi kan skape for fremtiden. Sammen med de kjente fakta og utfordringer bidrar kunsten til at vi kan øve oss på noe som ikke eksisterer, til at vi kan forbedre våre egne steder.

Innen antropologien er ikke improvisasjon et nytt fenomen, men mer en «tradisjon» som er helt nødvendig for å kunne utføre vårt fag. Dette kommer tydelig frem i Clifford Geertz (1973) klassiske essay, der han poengterer at for å forstå hva en vitenskap er, må man se på hva utøverne av faget gjør. Som antropologer utøver vi etnografi.¹ Hva det vil si å gjøre etnografi, bør derfor være i fokus og legge grunnlaget for hva slags kunnskap antropologiske analyser kan bidra med. Og da ikke bare metoder som dybdeintervju, deltagende observasjon og ulike analysemetoder, men det som definerer faget: de «tykke beskrivelsene» – beskrivelser der det blir zoomet inn på konteksten rundt sosiokulturelle fenomener (Ryle 1968). Faget og dets bruksområder har likevel utviklet seg siden 1970-tallet. Som Elizabeth Hallam og Tim Ingold (2007) beskriver i boken *Creativity and Cultural Improvisation*, er det ikke noe utarbeidet manus for det sosiale og kulturelle livet. Derfor er vi som antropologer nødt til å improvisere for å forstå og jobbe med de sosiale og kulturelle aspektene av steder. Denne teoretiske retningen innen antropologien henter mye inspirasjon fra den tyske filosofen Martin Heidegger (1889–1976), som er mest kjent for sine bidrag til utviklingen av fenomenologien, hermeneutikken og eksistensialismen. Fenomenologien bør stå sentralt i stedsutvikling fordi den har som formål å finne ut hvordan ting kan være, og ikke hva ting er. Fenomenologien fokuserer på beskrivelser av menneskers erfaring, mer konkret deres livsverdener. Det vil si at «når det er snakk om kvalitativ forskning, er fenomenologien mer bestemt et begrep som peker på en interesse for å forstå sosiale fenomener ut fra aktørens egne perspektiver og beskrivelser av verden slik den oppleves av [undersøkelsesdeltakerne], ut fra den forståelse at den virkelige virkeligheten er den mennesker oppfatter» (Kvale og Brinkmann 2009:45). Den fenomenologiske tilgangen til sted viser veier inn i sammenhenger mellom improvisasjon, antropologi og stedsutvikling. Som Ingold (2006) ville ha beskrevet det: Dette er et nettverk av sammenvevde linjer, uten noen innside eller utside, bare åpninger og veier igjennom.

Improvisasjon i musikk og stedsutvikling

Improvisasjon inngår i mer eller mindre alle former for musikk og må derfor anses som en aktiv ingrediens i all musikk (Bailey 1993). På samme måte bør improvisasjon anses som en livgivende ingrediens i all by- og stedsutvikling. Altså

ikke som noe vi skal frykte eller planlegge oss ut av, men omfavne og øve oss på å bli gode til. For å gi en metafor på det å øve seg på å bli god til å improvisere i by- og stedsutvikling, vil jeg påpeke at det å lære å improvisere flytende som en jazzmusiker ikke er en liten oppgave. Det er så mye som må vurderes! Fra vanlige verktøy som skalaer og arpeggioer til de magiske musikalske ideene (produsert i sanntid). Det må sjongleres med mange elementer. Dette krever et veldig bredt sett av lydlige og tekniske ferdigheter. Improvisasjon både innen jazz og andre fag er noe som fagets utøvere konstant øver seg på for å bli god til. Improvisasjon er på sett og vis et rammeverk med verktøy og metoder som det er mulig å øve seg på å bli flink til å bruke, til riktig tid og sted, i samspill med andre.

Så hvordan jobber en antropolog med det ukjente? Som musikere har også antropologer regler, normer og metoder som vi forholder oss til, både for å kunne skape et velfungerende samspill og fordi disse metodene har vist seg fruktbare når vi jobber med mennesker og steder. Metodene er likevel fleksible nok til at de hele tiden kan innta nye former, avhengig av hvilke mennesker og steder vi samspiller med. Antropologi som fag er et komparativt studium av samfunn og kulturer, basert på detaljerte empiriske undersøkelser i konkrete sosiale kontekster. Da den akademiske disiplinen ble etablert på slutten av 1800-tallet, lå vekten på studier av ikke-vestlige samfunn. Dagens antropologer utfører undersøkelser i nesten alle tenkelige sosiale kontekster, deriblant urbane byområder i Skandinavia. Med våre komparative studier i samfunn og kulturer har vi en grunnleggende interesse i prosesser knyttet til samfunns- og kulturendringer, samt menneskelig kreativitet og innovasjon. Tradisjonelt har byplanleggere og arkitekter ofte vært ansett som eksperter, som har blitt styrt av utbyggere og politikeres bestemmelser. Innenfor denne top-down planleggingsmetoden blir kunnskapen om innbyggerne og de noen ganger uforklarlige båndene mennesker har til sitt hjem og sine nabolag, glemt. Vi antropologer som jobber med steds- og tjenesteutvikling, jobber ofte i tett samspill med arkitekter, designere og andre faggrupper for å sikre medvirkningen i utvikling av steder og tjenester. I likhet med antropologer må designere starte med å sette seg inn i dagligdagse situasjoner for å få innsikt i opplevelser og meninger som danner grunnlaget for refleksjon, forestillingsevne og design (Nelson og Stolterman 2012:18). Selv om antropologer alltid har vært opptatt av sosiale endringer og hvordan mennesker forestiller seg sin fremtid, har vi tradisjonelt sett beskjeftiget oss mest med å beskrive hva som foregår – og hvordan – i spesifikke samfunn og kulturer, mens designere har arbeidet mer målrettet mot å skape noe som kan intervensere og endre folks hverdag. Dette er nå på vei til å endre seg ettersom antropologer og andre kvalitativt orienterte samfunnsvitere i økende grad deltar i endring og utviklingsarbeid i våre samfunn, sammen med designere og andre faggrupper.

I moderne samfunn der innovasjon og endring ofte anses som faktorer med verdi i seg selv (Suchman 2011), har design blitt et av de viktigste områdene for kulturproduksjon og endring, på lik linje med vitenskap, teknologi og kunst. Antropologien, som vitenskap, kan tilføre tre sentrale elementer til utviklingen av byer og samfunn:

1. Systematiske undersøkelser av fortiden for å forstå nåtiden.
2. Teoretisering og kulturell fortolkning.
3. En unik sensitivitet overfor verdiorienteringene til de forskjellige grupper av innbyggere som vil bli påvirket i utviklingsprosesser – alt fra grupper med lite makt, beboere, utbyggere, turister, for å nevne noen eksempler.

(Jf. Ton Otto og Rachel Charlotte Smiths perspektiver på hva antropologi bidrar med i den nye disiplinen design-antropologi (Otto og Smith 2013).)

Sensorisk etnografi som grunnlag for teoretisk og metodisk improvisasjon

Sansene våre spiller en viktig rolle i hvordan vi opplever steder. De tykke beskrivelsene og oppmerksomhet på bruken av sanser kan derfor spille viktige roller i by- og stedsutvikling, fordi det gjør oss oppmerksom på hvordan det oppleves å bo og leve på et sted. Jeg mener derfor at «sensorisk etnografi» bør anses som en viktig ingrediens i det å jobbe som antropolog i design- og stedsutviklingsprosesser. Dette fordi sensorisk etnografi skaper en rikere og dypere forståelse av forholdet mellom menneske og sted enn forskningsmetoder som fokuserer på ting som er lettere observerbare eller kvantifiserbare. Mens urbane dimensjoner av landskap og det fysiske miljøet ofte blir sett på som bygde strukturer som er relatert til funksjonalitet i det moderne liv, er det viktig å huske at byer også er fylt av menneskelig erfaring som består av sosiale relasjoner, minner og følelser – komponenter som det daglig blir forhandlet med i en by. Innebygd i disse sosialitetsprosessene finner vi sansene, som formidler vårt engasjement med bylivet og dermed gir innsikt i den multisensoriske karakteren til urbaniteten. Når jeg her skriver om sensorisk etnografi, henviser jeg til antropologen Sarah Pinks (2009) teoretiske begrep, som beskriver en prosess for å utføre etnografi – den redegjør for hvordan det sanselige er en integrert del av livet

til folk som deltar i våre undersøkelser, samt henviser til hvordan vi som etnografer utfører vårt håndverk (ibid.:1). Etnografi er en prosess der kunnskap om samfunn skapes og representeres, på kulturelt- og individuelt nivå, som baserer seg på antropologens egne erfaringer. Det er ikke mulig å gjengi en objektiv beskrivelse av virkeligheten, bare versjoner av virkeligheten som er så lojale som mulig overfor konteksten, de forhandlinger og den intersubjektiviteten som var til stede da kunnskapen ble produsert. Kunnskapen om stedene blir skapt i samhandling mellom antropologen og undersøkelsesdeltakerne, og det er derfor essensielt å være oppmerksom på egne sanser, samtidig som man spør om undersøkelsesdeltakernes sanselige opplevelser og passer på at disse blir redegjort for. Det sanselige, som er en del av hvordan vi opplever og fortolker steder, står sentralt i studier av sosiale steder. Arkitekter, landskapsarkitekter, designere og antropologer utfyller derfor hverandre med ulike tilnærminger til steder vi jobber med. Vi jobber alle med hvordan det sosiale og det fysiske samspiller med hverandre, men med ulike instrumenter. For at dette samspillet skal gi gode toner, må vi bruke alle våre sanser og improvisere for å finne ut av stedets behov og muligheter. Som antropolog mener jeg det er viktig å sette søkelys på de sosiale aspektene ved steder. Et team som jobber med stedsutvikling, uten en antropolog, sosiolog eller samfunnsgeograf med kvalitativt blikk på sosialt sted, klinger ikke så bra og kan komme til å rase sammen som en boligblokk bygd uten en ingeniør i teamet. Øvelse i kvalitative metoder for å forstå sosiale steder er essensielt, fordi det gjør oss trent til å sette oss i andre menneskers sted og planlegge steder som også inkluderer mennesker som er forskjellige fra oss selv eller har behov som er forskjellig fra majoritetsbefolkningens. Det kan for eksempel være vanskelig å oppleve et sted som et lite barn eller en person i rullestol om man ikke selv er et lite barn eller har behov for rullestol for å komme rundt i verden, men vi kan øve oss i å sette oss i andres sensoriske sted om vi er bevisst på våre egne sanser. For å vitenskapeliggjøre dette må vi redegjøre for prosessen fra våre sanselige data. Dette fordrer at vi har tid på stedet, til å lukte, se, høre og føle hvordan det er å være der. Deretter kan vi undersøke nærmere hvordan det oppleves for forskjellige mennesker, ved å snakke med andre folk på stedet om deres sanselige opplevelser. Med denne formen for gjentenkning av vårt fag og våre metoder har noen av oss antropologer spesialisert oss på stedsutvikling i samarbeid med de mer fysiske stedsorienterte fagdisiplinene. Denne retningen bygger på tverrfaglige veier inn i de akademiske debattene, gjennom teoretisk utforskning av sanselig opplevelse, oppfatning, sosialitet, viten, kunnskap, praksis og kultur (jf. f.eks. Ingold 2000, Thrift 2004, Howes 2005). Disse teoretiske debattene knyttet til sosialt sted har formet empiriske studier og intervensjoner

i den «virkelige verden» innenfor en lang rekke områder, også i anvendelsen av antropologi i praksis i den norske konteksten.

Uplanlagte mulighetsrom for improvisasjon

Med uplanlagte mulighetsrom for improvisasjon mener jeg de tilfellene i by- og stedsutvikling der man uten å ha planlagt det innser at man har en mulighet for improvisasjon. Dette skjer gjerne når konflikter får prosesser til å dra ut i tid, eller saken knyttet til en konkret stedsutvikling har blitt så komplisert (politisk sett) at den rett og slett har stoppet opp. Utviklingen av Tøyen torg er et eksempel på en slik «propp» som skapte en mulighet for improvisasjon. Slike «propper» oppstår jevnlig i vårt demokratiske system, der vi har politikere som bestemmer noe, administrasjoner som forsøker å utføre disse bestemmelsene, samtidig som loven og den allmenne diskurs krever gode medvirknings- og medbestemmelsesprosesser. Noen ganger går innbyggere eller lokalt næringsliv direkte til politikerne eller til media for å bli hørt. De færreste politikere ønsker å bli upopulære, og med flere ønsker og behov på et sted, som kanskje krever helt motsatte politiske beslutninger, kan slike prosesser ta uendelig lang tid. I hvert fall vil det oppleves som uendelig lang tid om du er en ungdom som har bidratt med dine meninger og tanker, og har konkrete behov for aktivitetsmuligheter i eget nabolag. Møysommelige prosesser som drar ut år etter år, og situasjoner der alt har stagnert fordi ingen vet hvordan de skal «velge den riktige veien å gå», oppleves svært frustrerende for de fleste som er involvert og berørt. Det er derfor svært viktig å utnytte den tiden og de mulighetsrommene for improvisasjon som disse «proppene» gir, slik at disse prosessene ikke skaper total fatalisme, politikerforakt og/eller medvirkningstrøtthet.

Improvisasjon på Tøyen

Tøyen er det nabolaget i Oslo som jeg først ble kjent med som antropolog og ny i byen, i likhet med mange som er nye i byen – uansett om de kommer fra små norske bygder, internasjonale metropoler eller noe der imellom. Når jeg nå reflekterer over historiske hendelser på Tøyen, og senere Grønland, er det med den største kjærlighet til disse stedene hvor jeg føler meg svært «hjemme». Det er her jeg oftest møter folk på gata som jeg kjenner. Det er her mitt barn drar for å henge med venner på barnebiblioteket Biblo. Det er her jeg ofte går ut for å nyte livet. Det er likevel slik at Tøyen siden 1800-tallet har vært et område preget av sosial nød, dårlige og helsefarlige boliger og høy botetthet (Brattbakk og Hagen

et al. 2015). Områdeløft Tøyen og Grønland er det siste i rekken av gjentatte byfornyingsprogrammer i området og ble vedtatt som en del av avtalen om å flytte Munchmuseet fra Tøyen til Bjørvika i 2013. Da jeg kom til Tøyen i 2015, som del av teamet som jobbet med Stedsanalyse Tøyen, var det stor frustrasjon rundt dette vedtaket og det at nabolaget skulle miste Munchmuseet. Jeg husker spesielt godt en butikkeier i Tøyengata, som i sin frustrasjon over at Munchmuseet skulle flyttes fra Tøyen, uttalte: «Hadde det ikke vært for at Botanisk hage sitter fast i jorda her, så hadde de tatt den også.» Et annet konfliktpunkt på Tøyen i 2015 var Tøyen Senter, eller Tøyen Torg som det nettopp hadde blitt omdøpt til av gårdeierne rundt torget. Flere av dem hadde i 2012 gått sammen og dannet et Eierforum for å samarbeide om å «revitalisere» torget. Ifølge en representant fra en av de daværende eiendomsforvalterne i DTZ Realkapital var Tøyen Torg «lite attraktivt» fordi «tunge sosiale institusjoner var samlet rundt ett sted og ingen har tenkt helhetlig rundt det å holde liv i Tøyen Torg» (ibid.). Høsten 2012 satte Eierforumet i gang med å ruste opp torget og holdt folkemøter på Tøyen. Disse folkemøtene ble ikke tatt nevneverdig godt imot, da det var liten tiltro til at reelle endringer ville skje. For å tiltrekke seg de leietakerne som Eierforumet ønsket seg, lagde de et designkonsept som de sendte inn til kommunen sommeren 2013. Der vektla de at gårdeierne ville gå sammen for «oppgraderingen» av torget «med rødt og gull» (ibid.). Det kan ha vært kommersielle intensjoner bak dette forslaget som ikke helt møtte den eksisterende brukergruppen på Tøyen Torg. Sommeren 2015 besøkte jeg og en daværende antropologkollega fra Arbeidsforskningsinstituttet en brun pub i forbindelse med innsamling av data til den sosiokulturelle stedsanalysen som vi jobbet med. Etter å ha hørt hvordan de som satt på puben, så på Tøyen og utviklingen her, trakk min kollega opp en utgave av designkonseptet for Tøyen Torg fra sekken, et konsept i rødt og gull. Dette var ikke nytt materiale for de fire som allerede hadde fått seg noen øl denne dagen. De var ikke nevneverdig imponert over gullfasadene og det signalrøde dekket, illustrert med lysende fontener og unge, hvite mennesker i slippers. Det representerte ikke *deres* Tøyen. Dette eksemplet viser hvordan et sosialt sted inneholder flere stedsbilder, og forklarer viktigheten av å forstå det sosiale stedet. For å forstå det sosiale stedet må samfunnsvitere bli kjent med og kunne redegjøre for de forskjellige stedsbildene som eksisterer blant menneskene der. Dette var også utgangspunktet for utviklingen av sosiokulturelle stedsanalyser, nemlig viktigheten av å synliggjøre at det eksisterer ulike forestillinger om et steds kvaliteter, særtrekk eller mangler, og ikke minst om hvordan stedet skal utvikles framover (Ruud et al. 2007). Selv om folka vi kom i kontakt med over en øl på puben, ikke gikk i demonstrasjonstog mot Eierforumet på Tøyen Torg, ble arbeidet med Tøyen Torg en lang og humpete

Lek på de midlertidige byromsinstallasjonene på Tøyen Torg i 2017. Foto: Katja Bratseth, hentet fra Nedenfras rapport *Bo på Tøyen – ti år til*.

prosess, både for de private eierne og kommunen. Kommunen eide grunnen og hadde regulert torget til offentlig torg, mens eierne av næringslokalene ved torget hadde eierforhold til de delene av torget som var nærmest sine eiendommer og hadde kommersielle interesser knyttet til å tiltrekke seg mer kjøpsterke folk. Det ga grobunn for kompliserte samarbeid og langtekkelige politiske prosesser – altså en «propp» som ga mulighet for improvisasjon.

Bymiljøetaten i Oslo kommune engasjerte den lokale aktøren Byverkstedet, som tidligere hadde jobbet med temporære arrangementer og installasjoner i nabolaget, til å gjennomføre en medvirkningsprosess og bygge noen midlertidige byromsinstallasjoner (Tønseth, K. og Bjar, S. i *Arkitektur N* nr. 6 – 2018). Basert på lokale ønsker og behov ble det i 2015 bygd en rekke rammekonstruksjoner i tre på torget. Stedsanalyse Tøyen (Brattbakk et al. 2015) viste at befolkningen på Tøyen var mangfoldig langs mange dimensjoner, og påpekte lokale behov i utviklingen av uteområdene som kunne gjøre at disse stedene kunne bli tatt i bruk av mange flere. Det ble foreslått å «vrenge» inne-aktivitetene ut i de offentlige rommene på Tøyen og gjøre dem til steder hvor flere ville føle seg komfortable. Dette ble ansett som viktig for å kunne skape gode møtesteder for en stadig mer polarisert befolkning, med tanke på levekår og sosioøkonomiske forhold, der forskjellene mellom folk var økende. Tøyen hadde Oslos høyeste andel barnefattigdom, der

én av tre barnefamilier levde under OECDs fattigdomsgrense, og 13 prosent av befolkningen i delbydelen var trangbodde (ibid.:viii–ix). Det var derfor ekstra viktig at installasjonene på Tøyen Torg ga rom for mange ulike typer lek og opphold, samt skygge for regn og sol. På den måten kunne torget fungere som en ekstra stue, i ulike årstider og under ulike værforhold. For meg var det en fryd å sitte der på behagelige trebenker og se de små barna som fikk løpe fritt på de forskjellige trekonstruksjonene, uten engstelige foreldre (som i dag er mer bekymret for at barna skal falle og slå seg alvorlig på de harde teglstein-konstruksjonene). Konflikten stod mellom de private og offentlige eierne av torget – delt eierskap og uenighet om hvordan og for hvem torget skulle videreutvikles. Spørsmålet om torget skulle utvikles for et bredt mangfold av barn og voksne på Tøyen eller kun de kjøpesterke og «hippe» unge voksne, ga altså i dette tilfellet grobunn for en helt fantastisk improvisasjon og uttesting i byrommet. Det uformelle og lekne i prosjektet ga gjenklang på Tøyen, og mange ble glade i torget med de midlertidige, men likevel solide, installasjonene. Byverkstedets prosjekt ble også, som det første temporære prosjektet, nominert til Oslo bys arkitekturpris (ibid.). Konflikten, tiden det tok og muligheten som ble gitt til et temporært prosjekt, skapte altså en form for uplanlagt improvisasjon i Oslos byutvikling, som var sårt tiltrengt både for byen som helhet – for å «pushe» vår byutviklingskultur i en mer improviserende retning – og for nabolaget og innbyggerne som opplevde å bli hørt og møtt på sine behov og ønsker. Dette var et prosjekt som viste hvordan medvirkning og midlertidighet kan ha reell verdi, men når det gjelder den reelle påvirkningen for den mer langsiktige stedsutviklingen, er jeg skuffet over at Bymiljøetaten la så tydelige føringer for landskapsarkitektens materialbruk – som skulle være teglstein – da de på tampen av 2016 lyste ut oppdraget med å få utviklet et «endelig bygulv» for Tøyen Torg. Det er svært vakkert utført, med de åtte forskjellige fargenyansene av teglstein, men myke å falle på er ikke disse konstruksjonene. Vi kan se at noen av formene og funksjonene fra de midlertidige installasjonene har kommet med i de «endelige», men de umåtelige gode boltremulighetene for småroller, de mykere benkesetene i tre og le for vind og vær forsvant i prosessen fra midlertidige til faste installasjoner. Med friere tøyler for landskapsarkitektene og en grundigere analyse av hva som fungerte godt og mindre godt på det midlertidige torget, som vektla innsikter fra sensorisk etnografi, mener jeg at det hadde vært mulig å ende opp med et torg som kunne tilfredsstilt flere av innbyggernes behov.

Planlagt improvisasjon

Offentlige steder gir uendelige muligheter for taktisk urbanisme, slik som planlagt improvisasjon. I motsetning til institusjonalisert urbanisme defineres taktisk urbanisme som midlertidige, rimelige prosjekter som tar sikte på å gjøre en del av en by mer livlig eller hyggelig. Det inkluderer raske, midlertidige intervensjoner av det bygde miljøet, utført med lav risiko, for å forbedre lokale nabolag og møtesteder. Arkitekt og byplanlegger Steffen Lehmann (2009) beskriver i boka *Back to the City: Strategies for Informal Urban Interventions*, kraften som taktiske og improviserte inngrep i underutnyttede offentlige steder kan ha, og deres evne til å bli katalysatorer for langvarige byendringer. Bruk av ledige og forlatte steder for nye aktiviteter og innbyggernes deltakelse har gjort det mulig å omforme «glemte» byrom til møtesteder som knytter folk sammen på tvers av kulturell bakgrunn og sosial status. Basert på min faglige forankring som antropolog og erfaringer fra planlagt improvisasjon i byutviklingsprosjekter vil jeg hevde at det er behov for å anerkjenne improvisasjon som en viktig komponent i byutviklingen. Ved å se nærmere på denne type prosjekt kan vi forstå hva det er som egentlig må til for å lykkes med denne metoden.

Sjakkplassen og planlagt improvisasjon som metode

I 2015 dokumenterte jeg effektene av «Sjakkplassen» – et byromsprosjekt med vekt på urban dyrking, sjakkspill og inkludering på like premisser, i Vaterlandsparken på Grønland. Bymiljøetaten i Oslo kommune ønsket dette prosjektet velkommen etter innspill fra den sosiale entreprenøren Nabolagshager, med den lokale ildsjelen Helene Gallis i spissen. Måling av de sosiale effektene av prosjektet viste at det hadde mye større og mer positive effekter enn mange nok hadde forutsett.

Vaterlandsparken hadde i forkant av prosjektet vært kjent som et av de mest utrygge områdene i Oslo og hadde betydelige sikkerhetsutfordringer knyttet til kjøp, bruk og salg av rusmidler, og til dels utfordringer knyttet til bostedsløse bruk av parken. Vaktmesteren for Entra i et av de høye nabobyggene til parken forklarte endringen av det sosiale stedet på denne måten:

Det har vært folk som har brukt det, ikke noen store folkemengder, og det er jo ikke plass til mer enn to spillere på hvert brett. Så det begrenser seg jo, men tydeligvis hele tiden i bruk. Så jeg må jo si at det har fungert. Med et slik tiltak så endrer alt seg. Før

IMPROVISASJON

så var det jo langing og dealing av narkotika, spaning, arrestasjoner, alt sånt. Og de vil jo ikke være i nærheten av det, de prøver jo for alt i verden å unngå det. Det er jo ikke noe ålreit det.

(Vaktmester, Entra)

Her henvises det til tydelige observasjoner av at flere benyttet seg av parken etter at Sjakkplassen ble etablert der. Bypatruljen hos Bymiljøetaten i Oslo kommune var ute på patrulje i området både før og under etableringen av Sjakkplassen og rapporterte sine funn daglig i egne interne skjema. I perioden 3. mai til 10. august 2015, før etableringen av Sjakkplassen, rapporterte de om 17 negative hendelser i parken. I perioden 10. august til 24. november, hvor Sjakkplassen eksisterte i Vaterlandsparken, ble det observert kun én sprøyte her og en som satte et skudd ved elvekanten samtidig som mange koste seg på Sjakkplassen; ingen andre tilfeller av rus, sjikane eller søppel ble i denne perioden rapportert i området. Derimot har Bypatruljen i samme periode mottatt 16 positive tilbakemeldinger knyttet til sjakkbrikkene, dyrkingen og deres egen tilstedeværelse, som:

Sjakkplassen i august 2015. Fotograf: Monica Løvdahl, for Nabolagshager.

Vi fikk mange positive tilbakemeldinger ang. sjakk når vi plukket sammen (sjakkbrikkene). Noen synes det burde bli lenger åpent når det er fint vær, og at det bør blir permanent.

(Kommentar notert i Bypatroljens skjema, 2015)

Dette handlet ikke bare om nye gjenstander som planter, benker og store sjakkbrikker, men om selve prosessen med å skape et inkluderende sted som oppfordret til positive aktiviteter på tvers av alder, kjønn og sosiale skillelinjer. I løpet av prosessen kunne man se flere vellykkede eksempler på dette: Rom-menn og andre folk som ellers pleide å vanke i området, begynte å spise lunsj sammen med dugnadsgjengen og undervise andre i sjakk. Både folk som misbrukte rusmidler, og folk som jobbet i kontorbyggene i området, begynte å stille seg i kø for å balansere på linen som ble etablert permanent i parken. Den inkluderende prosessen i etableringen av Sjakkplassen og de nye mulighetene for aktiviteter bidro altså til å skape en felles møteplass på et sted som tidligere var ansett som et «problemområde». Dette var ikke bare på grunn av de nye aktivitetsmulighetene som de store sjakkspillene, benkene og slakklinen la opp til, men også den improviserende metoden i selve stedsutviklingen. Over tre dager jobbet Nabolagshager sammen med frivillige. De som var med, fortalte at de gikk inn på stedet med ærbødighet, og det var stor interesse for deltagelse både blant dem som gikk forbi, og dem som allerede var i parken. De forteller om en metode som er universell, men som likevel må tilpasses hvert enkelt sted. Her var det viktig å involvere både lokale nøkkelpersoner som «de gamle gubbene» (pensjonerte menn med minoritetsbakgrunn som kunne ses på som bestefarskikkelser) og dem som allerede var på stedet fordi de ikke hadde andre steder å være, eller fordi parken ligger der det er mulig å kjøpe rusmidler. Tatjana, som var en av de frivillige under etableringen av Sjakkplassen, forklarte at «det handler om å være menneskelig». Ingen ble forvist med makt eller trusler, de ble møtt som medmennesker som fikk være med og dele måltider med de andre frivillige, så fremt de var med for å bidra i dugnaden.

Vi har jo sett at våre grupper benytter seg både av sjakkspill og den der slakklinen, og det skaper jo en litt annen atmosfære i området, så det har vært en veldig positiv greie. Aktivitetene gir interaksjon mellom de forskjellige gruppene.

(Representant fra Uteseksjonen, 2015)

IMPROVISASJON

Sjakkplassen har skapt et annet miljø, som er mer lunt og tiltrekker alminnelige mennesker. Det har vært et sted hvor romfolk, somaliere og rusmisbrukere har samlet seg. Med Sjakkplassen ble det et rom for flere. Det er ingen tvil om at Vaterlandsparken har vært bedre i år enn i fjor. Varmere byrom er gull for alle!

(Representant fra politiet, 2015)

Det synes som om de enkle, men relativt kraftfulle grepene som ble tatt i Vaterlandsparken med etableringen av Sjakkplassen, gjorde at både «gubber» og andre følte seg velkomne og trygge. Sjakkplassen-prosjektet skrev seg inn i en tendens hvor midlertidige byrom i større grad ble benyttet, ifølge byforskerne Jonny Aspen og John Pløger (2015:41), og de beskriver dette som en ny slags forståelse for at byens vitale krefter er i ferd med å vokse frem. Altså at vi i større grad erkjenner at byen er et sted for endring, bevegelse og eksperimenter. Med denne formen for planlagt improvisasjon kan mennesker gis mer handlingsrom til å skape sine steder.

Det er mer tidskrevende å jobbe med mennesker og prosesser fremfor gjenstander, derfor kan det noen ganger være utfordrende å sikre nok tid og menneskelige

Åpningen av den midlertidige oppgraderingen av Olafagangen. Foto: Katja Bratseth.

ressurser til å videreføre det som viser seg å være vellykket i midlertidige byrominstallasjoner, nemlig involveringen av menneskene på stedet. Jeg vil likevel hevde at denne formen for investeringer i steder kan være svært økonomisk bærekraftig med tanke på de enorme ressursene som ofte kreves for å håndtere effektene av «kalde byrom» – sjikane, vold og utenforskap for å nevne noe. I løpet av august 2020 ble det gjennomført en stor midlertidig oppgradering på Olafiagangen, som ligger like ved på den andre siden av elva fra Vaterlandsparken der Sjakkplassen ble etablert i 2015. Oppgraderingen av Olafiagangen var et prosjekt i regi av Områdeløft på Grønland og Tøyen og ble ledet av LÉVA Urban Design, sammen med Growlab og Makershub, som i svært stor grad ser ut til å ha lyktes med involvering av alle de forskjellige menneskene som til alle døgnets tider benytter seg av dette området på Grønland, som nok mange har opplevd som et «ikke-sted» (Augé 1995) i lang tid. Et «ikke-sted» kan fremkalle ensomhet, taushet og uniformitet. Begrepet ikke-sted bygger på en forståelse av at steder tilhører en kultur, som er lokalisert i rom og tid, og bidrar til å skape kulturell identitet (ibid.:34). Antropologen Marc Augé tar i sin definisjon av sted på denne måten høyde for menneskers behov for å etablere sosiale relasjoner både til steder og medmennesker. Jeg vil hevde at oppgraderingen av Olafiagangen er et skritt i riktig retning av å gjøre Olafiagangen til et sted hvor mennesker kan føle tilhørighet og få mulighet til å bli kjent med sine naboer og andre som finner veien dit.

Teoretisering og kulturell fortolkning

Et grunnprinsipp i antropologien er å studere ukjente sosiale fenomener slik at de blir forståelige og sammenlignbare med vår egen menneskelige tilværelse her «hjemme». En finurlig effekt av å studere fremmede sosiale fenomener og kontekster er at vi samtidig kan rette oppmerksomheten mot den verden vi kjenner godt – og vanligvis har sett oss blind på – med nye øyne. Plutselig kan vi se sosiale strukturer og fenomener i nytt lys og forstå dem som deler av en større meningsbærende helhet. Eksotifisering av hverdagslige ting hjelper oss til å forstå at selv vår egen verden er kulturell: Vi lever i et symbolsk system der alle handlinger og ting får mening ved at vi er enige om hvordan de bør gjøres, og hva de betyr. Men vi må passe oss for generaliserte perspektiver som fastslår at grupper («communities») karakteriseres av spesielle institusjoner, regler eller «måter å gjøre ting på» (jf. Abu-Lughod 1991). Det kan føre til at det blir vanskelig å innarbeide improvisasjon i kulturteorien og stedsutviklingen. Improvisasjon kommer nettopp gjennom å tilegne seg fundamentet for kunnskap, om mennesker og deres steder, gjennom uformell og implisitt samhandling. Samt gjennom beskrivelser av

hvordan ting (som inngår i relasjoner mellom mennesker og steder) ser ut, smaker, høres ut, føles og så videre, og det å knytte disse aspektene til kroppslig erfaring for å minne mottakerne om at denne kunnskapen hentes fra det ikke-eksplisitte feltet og ikke bare fra hva folk forteller (jf. Røyrvik 2019:117–118). Videre skjer denne kunnskapsutviklingen i analysene av hvordan mennesker gjør noe, og hvorfor de gjør det, samt deres behov og muligheter. Denne tilnærmingen gir en fascinerende tilhørighet til kulturen, som krever kontinuerlig forsterking og opplæring og består av overraskende aktører (se Hallam og Ingold 2008). Det er ikke utarbeidet noter for det sosiale og kulturelle livet, ei heller for analysene av dette – igjen er det metodene som blir våre instrumenter.

Samskaping og improvisasjon

Det tradisjonelle konseptet med en masterplan som et sett med regler er blitt utdatert, da det smale perspektivet i masterplanlegging ofte forsømmer den menneskelige dimensjonen og ikke er tilstrekkelig fleksibel og motstandsdyktig til å lykkes med å levere bærekraftige resultater. Dette har resultert i etableringen av steder som ikke kan håndtere uformelle aktiviteter og endringer. Det er derfor behov for en forbedret måte å tenke på: en ny, integrert tilnærming som tar høyde for samfunnsutviklingens uforutsigbare natur og imøtekommer for eksempel klimaendringer og skifter i sysselsettingen. Dette er noe som må tas tak i på en rekke forskjellige vis, og i særlig grad handler det om rom for reell medvirkning, der planer ikke er ferdigpusset av fagfolk innen de blir samspilte med de lokales behov og ønsker. Vi ser verdien av dette i alt fra små prosjekter der barn har fått lov til å være med på å plante blomstene og dekorere dyrkekassene i bakgården (Bratseth 2016), og at en bred gruppe av stedets brukere ble involvert i prosessen med å etablere Sjakkplassen i Vaterlandsparken (Bratseth 2015), til de store planprosessene der en tør å høre med dem som vil bli mest berørt, om hva de mener (Sletner 2019, Eilertsen 2019, Bratseth og Kvernmo 2020 m.fl.).

Norske kommuner, bydeler og andre offentlige etater ønsker i økende grad å skape løsninger sammen med private aktører, frivillige organisasjoner og sine innbyggere, men dette er utfordrende innenfor de demokratiske rammene som eksisterer i dagens Norge, da det krever rom for improvisasjon. Både politikere, offentlig ansatte og andre snakker varmt om samskaping og Kommune 3.0, men det er enklere sagt enn gjort. Samskapingskommunen krever tillit i alle ledd. Tillit til at vi kjenner utfordringene og målene, men ikke veien frem. Det krever også mot. Mot til å stå i det ukjente og samarbeide med folk og organisasjoner som jobber og

tenker helt forskjellig fra oss selv. For å lykkes helt trenger vi nok også demokratiske og økonomiske reformer som gir plass til nye former for aktivt demokrati mellom valgarene, og økonomiske rammer som gjør det lettere å jobbe med langsiktige prosjekter det er vanskelig å måle økonomiske gevinster av innenfor gjeldende budsjettår. Dette har Kommunenes Sentralforbund (KS) fint beskrevet i sin forklaring på hvorfor de har utviklet Utenforregnskapet – et verktøy for å vise hvor mye samfunnet potensielt kan spare på å forebygge fremfor å reparere og på å investere i mennesker fremfor å se dem som en utgiftspost (KS 2019). For ved å forebygge blant barn og unge, samt hindre utenforskap, sikrer vi den langsiktige bærekraften i våre samfunn. Dette er et komplekst arbeid, som i likhet med andre komplekse utfordringer krever en eller annen form for samskaping for at vi skal lykkes.

Undersøkelse av det private leiemarkedet på Grønland, på vei til et hjem. Foto: Katja Bratseth.

Samskaping for bedre boforhold

Komplekse utfordringer viste seg også høsten 2018 da jeg gjennomførte en omfattende undersøkelse av det private utleiemarkedet på Grønland i Oslo, i regi av Bydel Gamle Oslo (Bratseth 2019). Undersøkelsen belyste sentrale problemstillinger ved det private utleiemarkedet som leietakere, utleiery og medarbeidere opplevde

i sine hverdager. Undersøkelsen baserte seg i all hovedsak på antropologiske, kvalitative metoder, som er velegnet for å gi dypere innsikt i menneskers liv og kunnskap om hvordan og hvorfor noe skjer. Med kvalitative intervju kommer man bak «filteret», som folk ofte har ved spørreundersøkelser, og ukjente tema som man ikke visste at man skulle spørre om, kan komme opp underveis. Metoden i seg selv forutsetter altså bruk av improvisasjon. Spørsmålene tilpasses dermed det som kommer opp i intervjuet, og konteksten hvor intervjuet finner sted. Helst skal det være et sted som knytter seg til det man spør om, og hvor den som deltar i intervjuet, er på hjemmebane. Slik avdekkes mønstre i vår forståelse og praksis, og vi får innsikt i hvordan de henger sammen med de situasjonene som de oppstår i, samt hvilke dynamikker som står på spill. Dette gir et dyptgående materiale som egner seg til å se menneskene bak «brukerne».

Overordnet sett viste undersøkelsen at bydelen og dens innbyggere sto overfor komplekse og sammensatte problemstillinger som ikke én aktør eller tjeneste kunne løse alene. Det ble derfor anbefalt å bruke rapporten fra undersøkelsen (Bratseth 2019) som et felles kunnskapsgrunnlag for samskaping på tvers av offentlige, private og frivillige tjenester og tiltak. Samarbeidet kan omfatte både påvirkning av økonomiske, politiske og økonomiske rammebetingelser, utforming av virkemidler og gjennomføring av tiltak. I den nasjonale strategien for boligsosialt arbeid 2014–2020, Bolig for velferd (Kommunal- og moderniseringsdepartementet 2014), fremhever regjeringen at samarbeid på tvers av sektorer og forvaltningsnivåer har vist seg avgjørende for å lykkes i det boligsosiale arbeidet. Det er likevel ikke lagt opp til at dette enkelt lar seg gjøre, og samskappingsprosjektet knyttet til bedre og tryggere utleieforhold ble nedlagt i 2019, til tross for at midler var bevilget til dette. Etter at en ny boligstrategi for bydelen har blitt vedtatt, har et nytt samskappingsprosjekt blitt satt i gang i 2021 for å sikre bedre bomiljø på Grønland og Tøyen – det blir spennende å følge det videre arbeidet med dette i årene som kommer.

For ikke å fortape oss i at det er vanskelig å få til samskaping før man har gjennomført store demokratiske og finansielle reformer i det offentlige, vil jeg heller fokusere på noe som virker mer håndgripelig: 1) Vårt individuelle mot til å stå i det ukjente, 2) tilrettelegging for kulturelle praksisendringer og 3) muligheter for fleksibilitet i organisasjon innenfor dagens rammer.

Vårt individuelle mot til å stå i det ukjente

Når antropologer gjennomfører feltarbeid i egen by eller på steder langt vekk, inngår vi i nye sosiale kontekster med mennesker vi ikke kjenner, for å forstå deres

praksiser, historier og verdensbilder. Vi bruker oss selv som redskap for å sette oss i deres sted og ser verden gjennom deres «briller». Dette er vårt mest sentrale verktøy og er med på å forme oss som mennesker og medarbeidere. Mange mennesker gjør dette intuitivt når de selv reiser rundt i verden eller er på ferie i en liten norsk bygd. På ferie synes vi ofte dette er spennende: nye lokale skikker, busser som kommer for sent, lukter vi ikke er vant med, mennesker som tenker og tror svært ulikt oss selv. Men for mange blir «det ukjente» mer skremmende hjemme i eget nabolag og på egen arbeidsplass. Jeg vil slå et slag for at vi tar med oss denne fascinasjonen for «det ukjente» hjem, og ikke er redd for det, da det hjelper oss til å stå i alt som er ukjent i livet. Livet krever av oss alle sammen at vi improviserer. Improvisasjon handler om å sette sammen verktøyene vi har for hånden på en best mulig måte, og er noe man må forholde seg til i alle livets stadier og situasjoner. Men det er nok ikke alle som er like bevisst på det, og det gjenspeiler seg i liten grad i våre styringssystemer. Men hva om vi i større grad anerkjenner viktigheten av improvisasjonen i alt vi gjør, og roser våre kollegaer, ledere og politikere når de tør å stå rakrygget i improvisasjonen? Jeg mener at modige ledere tør å planlegge for improvisasjon, men det krever også at vi støtter dem i det ved ikke å kreve at alt skal være like detaljplanlagt. Ofte møter vårt samfunn utfordringer og «mangler» med flere reguleringer og krav til at man følger én mal, men hva om vi møter problemer vi ikke vet hvordan vi skal løse, eller mangler tid og handlingsrom til å legge en plan for, med kompetent improvisasjon?

Tilrettelegging for en kultur med mulighet for improvisasjon

Hvem improviserer i dans, performance, vitenskap og politikk? Prestasjons-teoretikeren Mayfield Brooks (2016) forklarer at man gjennom den nødvendige improvisasjonen kontinuerlig skaper nye måter å være i verden på som utfordrer strukturell urettferdighet på kreative måter. Det å ivareta oppmerksomheten på de sosiale og politiske forutsetningene for folks improvisasjon bør derfor få en sentral plass i etnografien. «Menneskehet er ikke lenger et substantiv, å være menneske er en praksis» (Wynter og McKittrick 2015:23), er dermed ord å ta med seg inn i arbeidet med by- og stedsutvikling. Det er mennesker som gjennom sine praksiser skaper steder og byrom. Gjennom en bevissthet om dette kan ledere både i offentlig og privat sektor legge til rette for en improviserende kultur, innenfor gjeldende lover og regler. Vi må ikke som organisasjoner være så redde for å stå litt i det ukjente og ikke helt vite hvordan vi når målet før vi har tatt skrittene i fellesskap med andre aktuelle aktører (foreninger, sosiale entreprenører, virksomheter osv.). Og ikke minst: De som har størst interesse i å nå målet, er oftest mennesker som

daglig føler på kroppen de utfordringene man ønsker å løse. På lik linje med det gjeldende i arbeidet med samskaping er det særlig tre kulturelle aspekter som er sentrale for å gi rom for improvisasjon: åpenhet, demokrati og kreativitet. Samtidig kreves en særlig form for lederskap i samskapingsprosesser, der lederen åpner for improvisasjon. Her gjelder en annen logikk enn i konvensjonell organisatorisk ledelse. Man må bruke andre verktøy og metoder når man skal lede prosesser i nettverk enn om man leder en organisasjon med en gruppe medarbeidere som man har instruksjonsmyndighet over (Røiseland og Vabo 2016). Å drive nettverks- og prosessfasilitering handler om å skape rammer for selvstyrende systemer (Kobro 2018). Slik ledelse må legge vekt på motivering og mobilisering av ressurser på tvers av organisasjoner og innbyggergrupper. I dag er ikke våre norske kommuner organisatorisk rigget for denne type improvisasjon og samskaping; derfor er det ofte utfordrende både for ledere og medarbeider å få dette til å lykkes, til tross for at mange ønsker å lykkes samt har politiske beslutninger i ryggen. Hører vi et kor som synger for organisatoriske endringer som i større grad gir rom for samskaping og praktisk demokrati?

Muligheter for fleksibilitet innenfor dagens rammer

Hvordan kan det gis mer fleksibilitet og rom for improvisasjon i stedsutviklingen? Innenfor det offentlige snakkes det ofte om å ha et «godt nok» mandat til å kunne improvisere og samskape. Dette mandatet må gi en lov til å kontakte ledere i andre enheter som har «høyere rang», for å slippe å bruke mye tid på å gå linjene opp og ned. Mandatet må også gi den enkelte medarbeider rom til å endre strategi underveis og ikke måtte ha en helt spikret plan for hele prosessen og hvordan løsningen skal se ut fra starten av. For eksempel er det ikke alltid slik at løsningen på et komplekst problem er en ny app; derfor er det problematisk når politikere eller administrative ledere bestemmer seg for å bestille en ny app og ikke en åpen løsning på en konkret utfordring. Kanskje vet vi ikke hvordan løsningen ser ut i det hele tatt fordi det er en innovasjon som kommer ut av prosessen. Her må vi som svarer på utlyste oppgavebeskrivelser, tørre å redesigne oppgaven for at den skal kunne svare på de reelle utfordringene som beskrives. Kjenner ikke oppdragsgiver til de reelle utfordringene, må dette i første omgang undersøkes grundig. Fleksibilitet er altså noe som både må gis og tas. Gjennom dette arbeidet skapes mulighetene for bærekraftige, lokalsamfunnsbaserte, flerfaglige løsninger med aktiv innbyggerinvolvering. Dette arbeidet kjennetegnes av at mennesker med ulike ressurser, erfaringer og kunnskap arbeider sammen.

Sensitivitet overfor innbyggers verdiorienteringer

Det er den helt grunnleggende treningen i å forstå «the native's point of view» som i særlig grad gjør antropologer gode til å sette seg i andre menneskers sted og føle empati med dem. Og det er nettopp det å sette seg i andre menneskers sted som står helt sentralt i det å kunne være sensitiv overfor innbyggers forskjellige verdiorienteringer. Det er ikke fra direkte erfaring at vi kan forstå andres kulturelle perspektiver, men «det kommer fra evnen til å tolke deres uttrykksmåter, det jeg vil kalle deres symbolsystemer, som en slik aksept lar en jobbe mot å utvikle [...] det er som å oppnå nattverd» (Geertz 1983:70). Vi kan si at til tross for våre moralske og etiske forskjeller kan vi anerkjenne og akseptere andres kulturer som om de var vår egen, samtidig som vi greier å zoome oss ut igjen for å se at verdiene og verdensbildet til den enkelte innbyggeren er del av en større sammenheng og et større bilde. Dette er en helt nødvendig del av alle sosiokulturelle stedsanalyser (jf. Ruud et al. 2007) og andre analyser som ønsker å vise koblinger mellom mennesker og deres steder. Den personlige tilnærmingen i antropologien står sentralt når vi benytter oss selv som verktøy. For å vitenskapeliggjøre våre kvalitative data er vi nødt til å reflektere over eget ståsted, fordi vi oppfatter verdi i den unike kombinasjonen av egne interesser, personlige verdier, teoretisk orientering, fantasier, forskjellige former for følsomhet og andre særegne egenskaper som legemliggjøres i en bestemt forsker eller et team av forskere. Likevel er ikke kvalitativ forskning mer ustabil enn annen forskning, som også påvirkes av vedvarende endringer knyttet til nye bevis, nye teknikker, nye standarder eller nye teorier innenfor en gitt vitenskap. All vitenskap og alle vitenskapsfolk påvirkes av sin kulturelle kontekst, de verdensbilder og den tiden de lever i.

Improvisasjon for fremtiden

Mulighetene for å improvisere bør ikke tas for gitt, hverken blant stedsutviklere eller innbyggere. Fra kontoret mitt på Grønland har jeg utsikt til en bakgård der det er mulig å improvisere, ikke fordi det er lagt så veldig til rette for det, men fordi det ikke skjer så voldsomt mye der. Tar jeg trappa to etasjer opp, har jeg god utsikt ut over Bjørvika med Barcode² i fokus. I store deler av dette nyutbygde og fjordnære området sliter både lokale ungdommer, som jeg og en av mine kollegaer i Byantropologene var på byvandring med i sommer, og andre med å finne muligheter for improvisasjon fordi så mye av områdene mellom bygningene oppleves som private. Som en av de unge uttrykte det: «Det virker som det bare er for de som bor her (henviser til gatene som går østover fra torget i Bispevika). Fordi

Byvandring med unge i Bjørvika sommeren 2020. Foto: Katja Bratseth for Byantropologene og oppdragsgiver Bymiljøetaten i Oslo kommune.

folk som bor her er rike». Dette viser til at Bjørvika som byrom i dag oppleves som en distinksjon (jf. Bourdieu 1984) mellom oss og dem: de med god råd til å bo i Bjørvika og kjøpe fancy mat på de dyre restaurantene der, og de som ikke har så mye penger å bruke.

Når vi snakker om næring og butikker i førsteetasjene, sier de unge at de ønsker seg et kjøpesenter i Bjørvika, men det er vanskelig å få frem akkurat hvorfor de ønsker seg dette. Kanskje handler det om butikker som ikke er så dyre? Eller at det er et sted å gå inn når det er dårlig vær? De er generelt begeistret for benker og installasjoner med sterkere farger og synes det er kjedelig at det er så mange grå og hvite bygninger i området. Når vi beveger oss til et Losæter³ – en kulturinstitusjon dedikert til kunst

Min datter Elisa (11 år) og hennes venninne på Losæter Festivalen 2020. Foto: Katja Bratseth.

og urbant landbruk, som er et område av Bjørvika hvor det er større muligheter for improvisasjon enn i de fleste andre stedene i delbydelen, uttrykker en av ungdommene begeistret: «Jeg ønsker meg flere steder i Bjørvika som er som Losæter, med trær hvor man kan bygge trehytter. Trær gjør meg glad!»

Det jobbes nå både politisk og administrativt i Oslo kommune for å sikre at Bjørvika kan være et sted for alle i byen, og i særlig grad for innbyggerne på Grønland og Tøyen, som er noen av de nærmeste naboene til Bjørvika. For å lykkes med dette må det skapes muligheter for både planlagt og uplanlagt improvisasjon gjennom allmenn tilgang til byen.

Jeg håper at dette kapitelet har vist at om vi ikke våger å kaste oss ut i det ukjente og improvisere, er det stor fare for at vi ikke klarer å møte hverken nåtidens eller

IMPROVISASJON

fremtidens utfordringer. Dette med bakgrunn i mine argumenter og eksempler på at uplanlagt og planlagt improvisasjon i stedsutvikling er former for improvisasjon som er essensielle for å lykkes med å skape levende og demokratiske byer. Vi må bli gode på våre instrumenter for å spille med i den improviserende stedsutviklingen.

Noter

- 1 Ettnografi er en samlebetegnelse for antropologers viktigste vitenskapelig metoder, som benyttes for å beskrive og sammenligne verdens ulike kulturer og samfunnstyper, ofte gjennom bruk av feltstudier.
- 2 Noen er begeistret for den friske arkitekturen, «champagneleilighetene», og den uovertrufne muligheten til å omforme det urbane landskapet og avlaste presset på en raskt voksende by uten å redusere eksisterende grøntareal. Imidlertid har det vært utbredt kritikk av høyden og utformingen av Barcode-bygningene, både fra arkitekter og innbyggere i Oslo.
- 3 Losøter inneholder aktiviteter i regi av Flatbread Society, Herligheten Parsellkollektiv, Oslo Byrøkt og bybonden. Der er en åker med urkorn, levende matjord, pallekarmer, grønnsaksbed, kompostering og et skulpturelt bakehus.

Litteratur

- Abu-Lughod, L. (1991). Writing against culture. I: Fox, R.G. (red.). *Recapturing anthropology: working in the present*. Santa Fe: School of American Research Press.
- Aspen, J. og Pløger, J. (2015). *Den vitale byen*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Augé, M. (1995) *Non-places*. London: Verso.
- Bailey, D. (1993). *Improvisation, It's nature and practice in music*. Da capo press, USA.
- Berliner, P.F. (1994). *Thinking in Jazz*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Blum, S. (1998). Recognizing Improvisation. I: Nettl, B. og Russel M. (red.). *In the Course of Performance – Studies in the World of Musical Improvisation*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bratseth, K. (2015). *Erfaringer fra Sjakkplassen*. Skrevet på oppdrag for Nabolagshager AS. Tilgjengelig via: https://issuu.com/katjabratseth/docs/erfaringer_fra_sjakkplassen_2015
- Bratseth, K. (2016). Dyrking som bomiljøarbeid. Tilgjengelig via: https://issuu.com/helenegallis/docs/dyrking_som_bomilj__prosjekt
- Bratseth, K. (2017). Beboerblikk. Beboerundersøkelse fra tre kommunale bygårder på Tøyen i Bydel Gamle Oslo. Tilgjengelig via: <https://issuu.com/katjabratseth/docs/beboerblikk>
- Bratseth, K. (2019). *Bolig, bolig, bolig: Hvordan skaper vi bedre og tryggere utleieforhold på Grønland i Oslo?* Bydel Gamle Oslo, Boligenheten, Rapport. Tilgjengelig via: https://www.academia.edu/39324126/Bolig_Bolig_bolig_Hvordan_skaper_vi_bedre_og_tryggere_utleieforhold_p%C
- Bratseth, K og Kvernmo, R. (2020). *Beboerundersøkelse: Hvordan er det å bo og leve på Strømsø høsten 2020?* Skrevet på oppdrag for Drammen kommune. Tilgjengelig via: <https://innsyn2020.drammen.kommune.no/application/getMoteDokument?dokid=100727705>
- Brattbakk, I. (2020). Trangboddhet og barnefamiliers hverdagsliv i koronaens tid. *Tidsskrift for boligforskning*, 3, (1), 2020, 7–31. Universitetsforlaget. Lastet

- ned via: https://www.idunn.no/tidsskrift_for_boligforskning/2020/01/trangboddhet_og_barnefamiliers_hverdagsliv_i_koronaens_tid
- Brattbakk, I. og Hagen, A., Rosten, M., Sæter, O., Osuldsen, J., Andersen, B., Thorstensen, E. og Bratseth, K. (2015). *Hva nå Tøyen? Sosiokulturell stedsanalyse av Tøyen i Bydel Gamle Oslo*. Oslo: AFI-rapport 8: 2015.
- Brooks, M. (2016). IWB = Improvising While Black. Writings, interventions, interruptions, questions. With interview by Karen Nelson, *Contacts Quarterly Journal*, winter/spring 2016. Lastet ned fra <https://contactquarterly.com/cq/article-gallery/view/iwbimprovising-while-black.pdf>
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction. A social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Dillan, L. (2004). Improvisasjon. *Musikkpedagogiske utfordringer*. Oslo: J. W. Cappelen's Forlag AS.
- Dillan, L. (2008). *Improvisasjon – kunsten å øve på noe som ikke eksisterer*. Masteroppgave i Utøvende mastergrad med fordypningsemne ved Norges Musikkhøgskole.
- Eilertsen, M. (2019). Den beste blokka på feltet: En antropologisk beboerundersøkelse om tilhørighet, eierskap og nabolagsidentitet på Linderud. Del av *Stedsanalyse Linderud, Slettelekka og Veitvet*, utgitt av Bydel Bjerke i 2020.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Geertz, C. (1983). "From the Native's Point of View": On the Nature of Anthropological Understanding. I: Geertz, C. *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*. New York: Basic Books.
- Hallam E. og Ingold, T. (2008). *Creativity and Cultural Improvisation*. Oxford: Berg Publishers.
- Heidegger, M. (1971). *Poetry, language, thought*. New York: HarperCollins Publishers
- Howes, D. (2005). *Empire of the Senses: The Sensual Culture Reader*. Oxford: Berg Publishers.
- Ingold, T. (2000). *The Perception of the Environment*. London: Routledge.
- Ingold, T. (2006). *Up, Across and Along*. Lastet ned via: <http://spacesyntax.tudelft.nl/media/Long%20papers%20I/tim%20ingold.pdf>
- Kobro, L.U. (2018). *La oss gjøre det sammen! Håndbok i lokal samskapende sosial innovasjon*. Utgitt april 2018 av Høgskolen i Sørøst-Norge/ Senter for sosialt entreprenørskap og samskapende sosial innovasjon. Hentet ned via: <https://www.ks.no/globalassets/handbok-for-samskaping.pdf>
- KS (2019). *Hvorfor har vi laget Utenfor-regnskapet?* Nettside fra Kommunenes Sentralforbund (KS): <https://www.ks.no/fagomrader/innovasjon/sosiale-investeringer/utenfor-regnskapet/hvorfor-har-vi-laget-utenfor-regnskapet/>
- Kvale, S. og Brinkman, S. (2009). *Interview. Introduktion til et håndværk*. København: Hans Reitzels forlag.
- Lehmann, S. (2009). *Back to the City: Strategies for Informal Urban Interventions: Collaboration Between Artists and Architects*. Distributed Art Pub Incorporated.
- Malinowski, B. (1922). *Argonauts of the Western Pacific*. London: G. Routledge & Sons.
- Nelson, H.G. og Stolterman, E. (2012). *The Design Way: Intentional Change in an*

- Unpredictable World*, 2. utg., Cambridge, MA: MIT Press.
- Nettl, B. (1998). Introduction – An Art Neglected in Scholarship. I: Nettl, B. og Russel, M. (red.). In *The Course of Performance – Studies in the World of Musical Improvisation*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Otto, T. og Smith R.C. (2013). Design Anthropology: A Distinct Style of Knowing. I: W. Gunn, T. Otto og R.C. Smith (red.). *Design Anthropology: Theory and Practice*. Red. W. Gunn, T. Otto og R. C. Smith Bloomsbury.
- Pink, S. (2009). *Doing Sensory Ethnography*. London: Sage.
- Ruud, M., Brattbakk, I., Røe, P.G. og Vestby, G.M. (2007). Sosiokulturelle stedsanalyser: Veileder. NIBR-rapport. Hentet fra: http://biblioteket.husbanken.no/arkiv/dok/3563/sosiokulturelle_stedsanalyser.pdf
- Ryle, G. (1968). *The Thinking of Thoughts: What is 'Le Penseur' Doing?* Først publisert i 1968 i 'University Lectures', (no.18), series of University of Saskatchewan. Senere utgitt i kapittel 37 av Gilbert Ryle's collected papers i 1971.
- Røiseland, A. og Vabo, S.I. (2016). *Styring og samstyring – governance på norsk*. Fagbokforlaget.
- Røyrvik, E.A. (2019). Kulturbegrepet og representasjonskrisen. *Norsk Antropologisk Tidsskrift*, 2019/30 (2), 99–120. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-2898-2019-02-02>
- Sletner, C. (2019). Folk og Steder: Antropologisk nærmiljøstudie av Linderud, Veitvet og Sletteløkka. Upublisert materiale for analysen i *Stedsanalyse Linderud, Sletteløkka og Veitvet*, utgitt av Bydel Bjerke i 2020. Oslo: Byantropologene og Habeo.
- Suchman, L. (2011). Anthropological Relocations and the Limits of Design, *Annual Review of Anthropology*, vol. 40, 1–18.
- Thrift, N. (2004). Movement-space: the changing domain of thinking resulting from the development of new kinds of spatial awareness. *Economy and Society*, 33(4), 582–604.
- Wynter, S. og McKittrick, K. (2015). *Sylvia Wynter: On Being Human as Praxis*. Durham: Duke University Press.
- Åndahl, M.S. (2011). Improvisasjon i musikk –Vokalimprovisasjon i contemporary RnB og neo-soul. Masteroppgave ved Institutt for Musikkvitenskap, Universitetet i Oslo. <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/26966/Masteroppgavexndahl.pdf>

